

DİN ve GELENEK

Tartışmalı İlmî Toplantı

22 - 24 Ekim 2010

Atatürk Ü. Kültür ve Gösteri Merkezi

Ve İlahiyat Fakültesi Okiç Amfisi/Erzurum

Prof. Dr. Kemal SANDIKÇI * Prof. Dr. Şinasi GÜNDÜZ
Prof. Dr. Mümtaz'er TÜRKÖNE * Prof. Dr. Şamil DAĞCI
Doç. Dr. Mazhar BAĞLI * Prof. Dr. Vedat BİLGİN
Prof. Dr. İlyas ÇELEBİ * Prof. Dr. Mehmet ŞENER
Prof. Dr. Ziya KAZICI * Prof. Dr. M. Kâzım YILMAZ
Ali BULAÇ

İstanbul 2011

BATI'NIN İSLÂM KARŞITI GELENEĞİ ve MEDENİYETİ
(FİRSİ DRAFT)

Mümtaz'er TÜRKÖNE*

İlk asistanlığa başladığımda dedem bana ne iş yaptığımı sormuştu. Uzun uzun anlattım ama anlamadı. Sonunda onun dünyasına hitap eden bir şey söyledim: "Dede ben ulema mesleğine girdim" dedim. Gözleri parladı ve "Ha sen Kur'ân okutuyorsun öyle mi?" karşılığını verdi. Bu tartışmalı ilmî toplantıda dedemin söyledikleri aklıma geliyor. Ben âlim değilim. Bu kadar âlimin arasında bulunmak benim için büyük bir şeref. Ancak onların konuştukları konulardan bahsedecek ilme sahip olmayınca, ilmin uzağına gitmek gerekiyor. Bizimki biraz polisiye hikâyeler peşine düşüp gü t u gû ile uğraşmak.

Bu kadar âlimin arasında İslâm gelenek ilişkisine dair bir başlık altında konuşmak yerine konumuzla dolaylı ilgisi olan bir gelenekten bahsedeceğim. Batı'daki İslâm karşıtı gelenekten ve bunun kurumlaşmış bir varlık olarak bir medeniyet kimliği ile karşımıza çıkışından. Medeniyet'i onca farklı yorumları arasında geleneklerin evrensel ile bağı olarak tanımlamak da mümkün. Batı medeniyetinin önemli geleneklerinden biri İslâm karşıtı olmasıdır. Medeniyetler hep pozitif unsurlar üzerinde yükselmez; aynı zamanda düşmanlıklar etrafında da insanları bir araya getirir. Batı, uzun tarihi boyunca kendini imar ederken İslâm karşıtlığını bir geleneğe dönüştürdü. Bugün bu tarihî tecrübe hiç umulmayan yerlerde karşımıza çıkıyor.

Karikatür krizini hatırlayalım. Karikatür krizi çıktığı zaman İslâm Dünyası çok canlı ve etkileyici bir tepki verdi. Kendi dinleri ve kutsallarıyla uzun zamandan beri kavgalı olan Batı dünyası için bu tepkiler şaşırtıcı oldu.

* Prof. Dr., Öğretim Üyesi - Yazar.

Müslümanların amacı da Batıyı ateşle oynamama konusunda ikaz etmektir. Batılılar konuyu fikir özgürlüğü çerçevesine taşımaya kalksalar da, ne kadar tehlikeli bir alana el attıklarını anladılar. İslâm peygamberine dil uzatmak, canından bezmek demektir.

Ancak Müslümanlar ilk defa bir hakaretle karşılaşmıyor. 80'li yılların fırtınalarından biri Salman Rüşdi'nin *Şeytan Âyetleri* romanı idi. Roman'da Kur'ân'a yönelik, Hıristiyan ilahiyatçıların kullandıklarına benzer aşağılayıcı iddialar vardı. Edebî hiç bir değeri olmayan bu kitabı ve yazarını meşhur eden şey, Âyetullah Humeyni'nin verdiği "idam fetvası" olmuştu. Yabancı ve öteki olan İslâm'a yönelik tahkir, Avrupa tarihinin parçasıdır. Yakın tarihte Hollanda'da işlenen Van Gogh cinayetinin arkasında da aynı sembol duruyordu. Bugün kadîm Avrupa şehirlerini dolaşanlar, kiliselerin duvarlarında mutlaka bir-iki tane İslâmiyet'i tahkir eden resim bulurlar. Genel figür, ayaklar altında çiğnenen bir hilaldir.

Müslümanların, bidayetden bugüne Avrupa Hıristiyan âlemi ile yaşadıkları tarih, genel kural olarak iki düşman kanadın tarihidir. Bu düşmanlık Haçlı Seferleri ile ete, kemiğe ve kana bürünmüştür. Hıristiyan dünya ile İslâm Dünyası arasında bir gerginlik ortaya çıktığı zaman Batılıların ilk aklına gelen figür Haçlı Seferleridir. 11 Eylül'den sonra ABD Başkanı Bush'un ilan ettiği Haçlı Seferi, bu imgenin hatıralardaki gücünü göstermiştir. 14 asrı aşan uzun tarihin önemli bir kısmında Batı'da, İslâmiyet ve Müslümanlar manici bir "iblisleştirme" konusu olmuştur. Dante'nin ünlü *İlahî Komedya'sında*, zamanımızın karikatürden daha ağır resimler ve hakaretler yer almaktadır. Yalnız aynı kitap, İbn Sina'yı, İbn Rüşd'ü ve Selahaddin'i Kadîm çağ kahramanlarıyla birlikte Arâf'da müstesna bir yere yerleştirir. 19 yüzyılın sömürge baskılarına direnen Müslümanların adının "Muslim Peril" olması da tesadüf değildir.

Bu düşmanca birikimin bir yönü hep atlanır. İslâmiyet İbrahimî bir dindir. Üç büyük din, birbirinin devamıdır. Müslümanlar, peygamberimizle İlâhî mesajın kemâle erdiğine inanırken, Hıristiyanlar, tıpkı Yahudilerin Hıristiyanlığı yoldan çıkmış bir Yahudi tarikatı olarak görmeleri gibi, İslâmiyet'in Hıristiyanlığın mesajının tahrifiyle ortaya çıktığına inanırlar. İlave olarak bir Katolik için, Müslüman ile Protestan arasında inanç karşısındaki durumları açısından hiç bir fark yoktur. Ortadaki gerginlik,

Konfiçyüanizm veya Hinduizm ile İbrahimî dinler arasında geçmiyor. Aynı kaynaktan beslenenler ne konuşulduğunu daha iyi bilirler. Mes'elenin vehametini arttıran da budur. Bu kadar vahim bir şey ise tesadüf olamaz. Hele hatada ısrar ediliyorsa.

Dünya'ya "Büyük Oyun"un açtığı pencereden bakmayı deneyelim. Pentagon, Kongre'ye sunduğu raporda başdüşman olarak Çin'i gösteriyor. Geleceğin güç hesapları ve planları açık yapıyor. Bu planların arasında özne olarak bugün hakarete uğrayan Müslümanlar yok. İslâm Dünyası, büyük güçler arasındaki çekişmede masaya sürülen bir "koz" olarak yer alıyor. Dünyanın hemen her ülkesinde Müslüman azınlıklar var. Bu azınlıklar, bir "güvenlik" sorununa dönüştürülüyor. İki şeyi hatırlayalım: Paris varoşlarında günlerce süren ayaklanma Amerikan basını tarafından "İslâmcı bir ayaklanma" olarak takdim edilmişti. Avrupa'da, Müslüman göçmenler sorunu, özenle ve dikkatle "din sorunundan kaynaklanan bir terör" sorununa dönüştürülüyor. Minare referandumları ve başörtüsü yasaklarıyla tırmandırılan gerginlik, bu amaca hizmet ediyor. İkincisi, ABD'nin gelecekteki rakipleri olan Çin, Hindistan ve Rusya'nın hatırı sayılır Müslüman azınlıkları var. İslâm kolayca ortak bir düşmana dönüşüyor.

"Medeniyetler çatışması" tezi, tarih içinde ve bugün medeniyet adı verdiğimiz farklı varlıklar olduğu varsayımına dayanıyor. Bu teze göre, tarih içinde coğrafi olarak farklı bölgelerde medeniyetler teşekkül ediyor, birbirleriyle diyaloga veya çatışmaya giriyorlar ve insanlık bu gerginlik ve gerilim içinde yol alıyor. 20. yüzyıl başlarında Toynbee ve Spengler'in icadı olan bu tez, en uzun süre kabul gören tarih kuramlarından biri oldu. İnsanlık tarihi "Medeniyet Tarihi" olarak yeniden yazıldı. Varolma kavgasını "medeniyet dâvâsı" olarak kavramış bir toplumun mensuplarına şöyle başlayan bir soru çok aykırı gelebilir: "Ya medeniyet diye bir şey gerçekte hiç olmadıysa...?" Evet, ya birileri bizi kandırdıysa?

Batı'da yaklaşık 30 yıldır, gelişen ve kabul gören yeni bir kuram var. "Dünya sistemi" adı verilen bu kuram, "medeniyet kuramı"nu reddediyor. Wallerstein'ın başlattığı bu akım, tarihi ve bugünü açıklamak konusunda çok güçlü araçlara sahip. "Medeniyet kuramı", Avrupa-merkezli ve yanlı bir kuram olarak mahkûm ediliyor. Sistemciler, tarihte birbirinden ayrı ve uzak medeniyetler olmadığını, Afro-Avrasya kıtasında tek bir sistemin egemen

olduğunu savunuyor. Wallerstein'ın 1500'lerden itibaren başlattığı "tek sistem", diğer Dünya Sistemcileri tarafından 5.000 yıla teşmil ediliyor. Dünya tek bir sisteme bağlı olarak gelişiyor, tek sistem içinde hegemonik geçişler vuku buluyor; tek bir merkezin etrafında hegemonya hiyerarşileri oluşuyor. 5.000 yılın önemli bir bölümünde Asya kıtası dünyanın merkezi idi ve bu merkez etrafında oluşan ve zamanla değişen hegemonya hiyerarşileri çevreyi belirledi. 1500'lerde Avrupa kıtası, feodalizmden kapitalizme geçerek, sermaye birikiminin merkezini Doğu'dan Batı'ya taşıdı. İlk defa Mezopotamya'da oluşan bu sistem Çin, Hint, Sasani, Roma ve Abbasi hegemonyaları ile merkezlerini değiştirmişti. 19. yüzyılda Büyük Britanya'nın sahip olduğu bu sistem bugün Atlantik ötesinde ABD'nin hegemonik üstünlüğü ile işliyor.

Bu sistem kuramından, gelecekte hegemonik merkezin değişebileceği sonucunu çıkartabiliriz. İşaretler, bu merkezin 30-50 yıl içinde Çin'e kayacağını gösteriyor. "Büyük oyun", hesaplamaların gösterdiği bu gerçeği değiştirmek için oynanıyor. ABD'nin enerji kaynaklarına yönelik askerî operasyonları, ufukta görülen geleceği değiştirmek için. Dünya'da ekonomisi petrole en fazla bağımlı olan ülke, aynı zamanda ABD'nin müstakbel rakibi olan Çin.

Bu hegemonik hesapların kenarında yer alan İslâm Dünyası'na gelince: Ortadaki tablo oldukça karanlık. Büyük kapışmada İslâm coğrafyası iki gerekçe ile hedef tahtasında yer alıyor. Birincisi, dünya petrol rezervlerinin yaklaşık % 60'ı, Müslümanların yaşadığı topraklarda bulunuyor. Dolayısıyla, petrol savaşları Müslümanların sırtında yapılıyor: Irak gibi. İkinci olarak, geleceğin hegemonya rakiplerinin bünyesinde hatırı sayılır Müslüman azınlıklar var. Yani, Müslümanlar kaçınacak bir iç sorun olarak devler arası mücadelenin konusu olarak masaya konuyor. Maalesef filler kavga ediyor, çimenler eziliyor

Ortada Huntington'un anlattığı türde bir "medeniyet savaşı" yok. Saldırı başında İslâm lafzının geçtiği bir medeniyete değil, doğrudan İslâmiyet'e ve onun inananlarına yapılıyor. Sadece inceden inceye örülen hegemonya hesaplarının bize düşen tezahürleri var. Sistemli, planlı ve hedefleri özenle belirlenmiş bir operasyonun şu günlerde ortalığı kasıp

kavurması gibi. "Kitlesele öfke ve şiddet kimin işine yarıyor?" sorusunun peşine düşenler, gerçeği kavrayacaktır.

"Muasır medeniyet seviyesine ulaşmak" Cumhuriyet'in kurucularının önümüze koydukları değişmez hedefti. Her vesile ile devlet büyüklerimizin tekrarladığı bu yüce hedef; "Medeniyetler ittifakı" tartışılırken neden kimsenin aklına gelmiyor? "Muasır Medeniyet" ile "Medeniyetler İttifakı" arasında neden kimse herhangi bir ilişki kurmuyor? Başbakanımız medeniyetleri ittifaka çağırırken, hangi medeniyetin sözcüsü olarak hareket ediyor? Birleşmiş Milletler, bu projeyi sahiplenip yürütürken medeniyetler dünyası, ne tür bir uluslararası düzene zemin sağlıyor?

"Medeniyetler İttifakı" projesinin bizzat kendisi, Birleşmiş Milletler'i, "Birleşmiş Medeniyetler" statüsüne sokuyor. Her devletin bir millete dayandığı iddiasına göre şekillenen milletlerarası düzen, yerini medeniyetlere bırakıyor. Dünya örgütü BM, medeniyetleri temsil eden bir organizasyona dönüşüyor. Türkiye, çatışan medeniyetler dünyasında İslâm Medeniyeti'ni Batı için ehven şartlarda temsil eden bir ülke konumuna giriyor. Bu arada biz, medeniyetlere göre kutuplaşmış, medeniyetlere göre sınırları çizilmiş bir dünyada var olmanın tehlikelerini gözden geçiriyoruz.

Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte geliştirilmeye başlanan hegemonya ve imparatorluk kuramları, örtük veya açık biçimde bir medeniyet kurgusuna dayanıyor. 19. yüzyılın yaygın "medeniyet ideolojisi" geri dönüyor. Dünya gerçekte medeniyetlere değil, "medenî olan ve olmayan dünya" şeklinde ikiye bölünüyor. Medenî olmayan dünya, Batı'nın sahip olduğu hukukun uygulanmasına gerek duyulmayan vahşi bölgeler olarak tanımlanıyor. İmparatorluk kuramcıları: "Yolunuz vahşi bir ormana düşerse orada kendi hukukunuzu değil "Orman Kanunları"nu uygulamak zorundasınız" diyerek, dünya ölçeğinde bir çifte standardın formülünü sunuyorlar.

İstanbul Toplantısı'nda BM Genel Sekreteri Kofi Annan'a da sunulan rapora "Büyüyen Müslüman-Batı ayrımının temelinde din değil, siyaset yatıyor" başlığının verilmesi, bu ifadeyi koyanların durumun bütünüyle farkında olduklarını gösteriyor. "Aşırılığın artmasına yol açan faktörlerden biri İslâm Dünyası'ndaki siyasî hareketlerin bastırılmış olmasıdır. Bu nedenle İslâm Dünyası'ndaki iktidar çevreleri tarafından, şiddet yanlısı

olmayan siyasî gruplara, dinci veya laik nitelikleri gözetilmeksizin, siyasete katılım imkânı sağlanması, hem Müslüman hem Batılı toplumların çıkarlarına hizmet edecektir." Laiklik takıntısının göremediği şey, bu ibarelerle dinî inancın, medeniyetler çatışmasının sebebi olmaktan çıkartılması ve aslında dünyanın laik bir perspektifin içine sokulmasıdır. Siyaset ön plana çıkartılmakta, İslâm Dünyası bu yolla evrensel değerlerin bulunduğu alana taşınmaktadır. Türkiye, kendisine hedef koyduğu "muasır medeniyet"i, bütün İslâm Dünyası için, demokrasi, hukuk ve insan hakları gibi evrensel değerlerin yer aldığı medenî bir hedefe dönüştürmektedir. Böylelikle, medenî-medenî olmayan ayrımına itiraz edilmektedir.

Birleşmiş Medeniyetler düzeninde bu istikamet, medeniyet kutuplaşması tuzacağına düşmeden medenî dünyada var olmanın ve aynı zamanda İslâm toplumlarının da önünü açmanın yoludur. Farklı olana, ötekine tahammülsüzlük yerine hoşgörüyü; düşmanlık ve şiddet yerine barışı öneren ve küresel ölçekte bir uzlaşma arayan "Medeniyetler İttifakı", küresel akli ve sağduyuyu temsil ediyor. Soğuk Savaş'ın ideolojik çatışmaları yerine dinler arasındaki çelişkileri, münhasıran İslâmiyet ile Hıristiyanlık arasındaki kutuplaşmayı temel çatışma eksenini olarak yerleştirmek için çok çaba harcandı. Komünizm hayaleti dünyadan elini çektiğinden sonra onun yerine İslâmiyet, "elverişli bir düşman" olarak güç sahipleri tarafından hedef tahtasına yerleştirildi. "Medeniyetler çatışması" tezi, Amerikan hegemonyasının düşman ihtiyacını karşılamak için üretilmişti. "Medeniyetler ittifakı" teşebbüsü, düşmanlık ve çatışma üreten bu tezi tersine çevirerek, medeniyetleri "küresel barış"ın temel aktörleri haline getiriyor.

"İslâm Dünyası'nun bir medeniyet projesi var mı?" veya "İslâm Dünyası bugün bir medeniyeti temsil ediyor mu?" Bu sorulara olumlu cevap vermek zor. O zaman "medeniyetler ittifakı"nda taraf olmak nasıl mümkün olacak? Bu ittifakta yer alabilmek için bir medeniyet inşa etmeniz gerekir. Geçmişte var olan, hatta göz kamaştırıcı bir şekilde bütün dünyayı etkisi altına alan İslâm medeniyeti yeniden dirilemez mi? Bu soruya verilecek olumlu cevap, İslâm ile terörü özdeş görenlere bir meydan okuma niteliği taşıyor. Dünya ile bir medeniyet projesinin sahibi olarak diyaloga giriyorsunuz. İnsanlığın ihtiyaç duyduğu her şeyi, medeniyetiniz içinden devşirip sunuyorsunuz. Barışın, huzurun, insanî değerlerin, merhametin

hâkim olduğu bir dünya vaat ediyorsunuz. Medeniyetler ortak bir dil kullanır. İnsan haklarının, hukukun ve demokrasinin ortak dili ile dünyada yerinizi alıyorsunuz. Bu ortak dil ile inşa ettiğiniz medeniyet size zenginlik ve onur olarak geri dönüyor. Yoksulluk ve zulüm kaderiniz olmaktan çıkıyor.

Medeniyet insan aklının, estetik kaygıların, insanı insan yapan insanî değerlerin egemen olduğu bir dünya demek. Bütün enerjinizi, imkânlarınızı, yeteneklerinizi insanınıza daha ileri bir hayat yaşatmak üzere seferber etmek demek. Vahşeti, şiddeti, kavga ve çatışmayı toplumunuzdan sürüp çıkartmak demek. Akıl, şiddet araçları ile varabileceğiniz bir yer olmadığını gösteriyor.

“Medeniyetler ittifakı”nda yer aldığınız zaman, bir medeniyet iddiasında bulunuyorsunuz. Bütün dünyaya bir medeniyetin sahibi olarak özgüven ve gururla bakıyorsunuz. Yıkımlardan uzakta, ayrıntılara yönelmiş bir dikkat ve ince işçilikle zengin bir mimariye girişiyorsunuz. Medeniyetinizi diriltmek için gösterdiğiniz çaba, sizi de zengin ve güçlü bir toplum haline getiriyor.

Kendi toplumunuzu medeniyetler ittifakının aktörü haline getirdiğiniz zaman, küresel barıştan payınıza düşecek olanları peşinen elde etmiş oluyorsunuz. Medeniyet bir proje; bir kişinin veya iktidarların değil, her ferdi ile toplumun bütünüdür. Herkesin katkısı ile vücut bulacak bu projeye hep birlikte kafa yormamız gerekiyor.

İslâm Dünyası'nı boydan boya bunalıma sokan krizin sebebi; dinî değerlerin kaybı veya “Medeniyetler Çatışması” adı verilen, İslâm ile Batı arasındaki doktriner çatışma değil. Bu krizin merkez üssü olan Arap dünyası, bütünüyle ekonomik ve siyasî yapılarını Batı hegemonyasına teslim ettikleri için kendilerini onursuzca tüketiyorlar. İslâm halkları dikta yönetimleri ile Batılı güçlerin hegemonyası arasında sıkışıp kaldılar. Batı hegemonyasını, petrol monarşileri veya Batıcı dikta yönetimleri eliyle sürdürüyor. Müslüman halklara ise baskılara ve yoksulluğa mahkûm olmaktan başka çare kalmıyor. Arap dünyası bugün, geleceğe dönük bütün umutların sona erdiği, denizin tükendiği anı yaşıyor. Bağımsızlık savaşları için büyük fedakârlıklara katlandıktan sonra, aynı Batı, işbirlikçi iktidarlara hâkimiyetini sürdürüyor. Kendi içinde çatışan halklar ile bu çatışmalarla

meşrûiyet sağlayan dikta yönetimleri artık yeni bir şeyler vaat edemiyor. Bu kısıkaçtan çıkmak umuduyla başvuru terör yöntemleri ise daha fazla baskı ve yoksulluk getiriyor. 1990'lı yıllarda bütün dünyaya yayılan Cezayir ve Taliban modeli sadece örgütlü muhalefet ile halkı birbirine yabancılaştırmaya yaradı. Terör bir kere yöntem olarak benimsenince, politik hedefler anlamını kaybediyor. Ortaya kanla beslenen canavarlar çıkıyor. Üstelik demokratik muhalefetin gelişeceği ve serpileceği zemini yok ediyor. Tarih, yani geçmişte kalan gelenekler bu çaresizliğin içinde umuda dönüşüyor. Özlenen gelenek ise Osmanlı'nın kurduğu ve sürdürdüğü Osmanlı barışı.

Bölgede dört asır süren Osmanlı hâkimiyetinin sona erişinin üzerinden, henüz bir tam yüzyıl bile geçmedi. Ancak aradaki dönemde bölge halkları, hemen her türlü alternatifin denendiği ve tüketildiği bir tarihi yaşadı. Kevâkîbî'nin iddialı Arap milliyetçiliğinden geriye, 1967 rezaleti, Arap dünyasına ihanet eden bir Mısır ve bütün projeleri ile birlikte iflas eden Baas partileri kaldı. Osmanlıya başkaldıran Araplar, emperyalizmin bütün farklı yüzleri ile tanıştı ve birlikte yaşadı. Osmanlı himayesini ve barışını kaybetmenin bedelini çok ağır ödediler; daha sonraki nesillere de ödetecekler. Bugün Iraklılar için ABD Hollywood filmlerinden ziyade işkencehaneleri ile tanınan işgalci bir güç olarak görüldüğü gibi, Osmanlı geçmişi Baas ideolojisinin çarpıttığı sahtelikten uzak, sıcak bir geçmiş olarak hatırlanıyor. Bizler de "Araplar bize ihanet ettiler; Mekke Emiri Şerif Hüseyin İngiliz altınları ile bizi arkamızdan bıçakladı..." türü önyargılar yerine, işgal altındaki insanlara üzülmekle meşgulüz. Öbür yandan Orta Doğu'da olmayan, bulunduğu coğrafyaya müdahale etmeyen bir Türkiye her adımında tehlikelerle karşı karşıya. Emperyalistlerin çizdiği haritalara göre varlıklarını sürdüren parçalı Orta Doğu'nun, bir düzenleyici ve uzlaştırıcı güç olmadan yaşayabilmesi, huzur bulması ve çevreye de huzur vermesi imkânsız. Doğrudan yerli halkların rızasına dayanan, meşrûiyetini adil ve barışçı hegemonyasından alan bir güce ihtiyaç var.

İslâm Dünyası çelişkilerin dünyası. Müslüman kimliği ortak paydasını aşındıran alt kimlikler ve çıkarlar ortaya bir yığın çelişki çıkartıyor. İlk olarak gücü elinde bulunduranların sıkıntıları var. Orta Doğu'nun mevcut yönetimleri, büyük ölçüde İngilizlerin icat ettikleri ve sınırlarını çizdikleri işbirlikçi monarşilerin devamı. Hatta tek bir aileden

birkaç ülkenin hanedanları ortaya çıktı. Ürdün'ün bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkışının sebebi, açıkta kalan birine ülke bulmak içindi. Monarşilerin gelenekleri olur. Petrol monarşileri de iktidarlarını dışardan aldıkları destek üzerine inşa etmeyi bir gelenek haline getirdiler.

İslâm toplumlarının doğal gelişmesinin önü, iktidardaki azınlığa dışardan verilen destekle kesilince kimlikler keskinleşti. Monarşiler, hiyerarşik bir toplum ister. Herkes kendi cemaati, kabilesi veya kimliği içinde yer alacak, böylece kendi iç dengeleri ve hiyerarşileri ile yukardan kontrol ve denetim altında tutulacaklar Bu yüzden, petrol ile zenginleşmiş, böylelikle gücüne maddî bir dayanak oluşturmuş Arap monarşileri, kimlikleri eskiye göre daha da önemli ve keskin hale getirdiler.

ABD'nin Afganistan ve Irak'ı işgali geleneksel kimliklere geri dönüşü hayatî bir soruna dönüştürdü. Aşiretler, mezhepler, cemaatler yanında vatandaşlık gibi, ulus gibi üst kimlikler toplumsal kimlik talebini yaygın olarak karşılamaya hazırlanırken, yabancı işgali iç dengeleri sarstı ve güvenlik ihtiyacını arttırdı. Savaş alanında herkes en yakın sığınağa, yani alt kimliklere sığınmaya başladı. Kimlik siyaseti, iktidarın halk tarafından denetimi anlamında demokrasiyi imkânsız kılar; çünkü iktidar tek bir kimliğin veya kimlikler koalisyonunun eline geçer.

Abbasi coğrafyasında dört uzun asır süren Osmanlı Barış'ının, Ulus-devletler öncesi çağa ait, eskimiş bir model olduğu itirazını yapanlar, Ortadoğu'daki atomlaşma eğilimi karşısında yaşanmış tecrübeden bazı dersler çıkartabilirler. Osmanlı Devleti, farklı kimliklerin barış içinde bir arada yaşamasını, adil ve dengeli bir otoritenin şemsiyesi altında gerçekleştirmişti. Orta Doğu'nun, Atlantik ötesinde hazırlanmış mühendislik projelerine, dolayısıyla toplumsal çatışmalara sahne olmaktan kurtulması için, kendi içinde bir düzeni ve işbirliğini gerçekleştirmesi gerekli. Bunun formülü, gönüllü katılım ile oluşturulmuş, yaptırım gücü olan ortak bir otorite ve otoritenin altında adil, dengeli işbirliğini hem ülke hem de bölge düzeyinde kurmuş bir toplum.

Onurları ve en temel hakları ayaklar altına alınan Müslümanların en son ve kâmil din olan İslâmiyet'e sığınarak çıkış aramaları doğal. Bu doğallığın, dünyadaki kutuplaşmayı bir din kutuplaşması olarak şekillendirmesi ise İslâmiyet'e de Müslümanlara da zarar veriyor. Dine

sığınmak ile dini savunmak arasındaki fark üzerinde yeniden düşünmeliyiz. Moğol istilası Müslümanların yaşadığı coğrafyayı kasıp kavururken o zamanlara özgü, bizim yaptığımız bir yorum da vardı. Mevlânâ, Yunus Emre, Ahi Evren tam da bu dönemden bugünlere ulaşan isimlerdir. Bu isimlerin bize verdiği mesaj, yangın yerinden kalpleri onararak, dayanışmayı kuvvetlendirerek ve toplumu yeniden organize ederek çıkmak gerektiğidir.

Siyasetin veya şiddetin değil, toplumun yeniden organizasyonu. İslâm toplumlarının 15 asırdır çok parlak örneklerini verdikleri dayanışma ve yardımlaşmayı yeniden diriltmek ve çözümünü toplumda aramak. İslâm Dünyası için de Orta Doğu için de gerekli olan sadece bunlar.

İslâm Dünyası, Ortadoğu, eski Abbasi veya Osmanlı coğrafyası, adına ne dersek diyelim bu coğrafya İslâm tarihi boyunca iki büyük yıkım yaşadı. Birincisi Moğol istilasının yıkımıdır. Müslümanlar bu yıkımın yaralarını inanılmaz bir enerji ve toplum seferberliği ile sarmışlardır. Üstelik tarihte benzerine rastlanmayan bir işi başarmışlar; Ortalığı yakıp yıkan istilacıları asimile ederek kendi içlerinde eritmişlerdir. İkinci yıkım, 19. yüzyılda Batı'nın ilerleyişi ile başlayan Sömürge Çağı'dır. İslâm toplumları hızla sömürgeleşmiş, yabancı yöneticilerin altında izzetleri zedelenmiştir. Sömürge Çağı, sebep olduğu iki dünya savaşı ile sona ererken, geride onarılması güç tahribatlar bırakmıştır. Türkiye ve İran hariç, Ortadoğu ülkelerinin siyasî sınırlarını çizenler seki sömürgecilerdir. Toplumda, kültür hayatında yaratılan tahribat ise dengeleri yerle bir etmiştir. Bugün bu tehlikeli coğrafyanın halkları Batılı işgalcilerin yıllar önce ettikleri fesat tohumlarının zehirli meyvelerini tüketmektedir. Petrol, bu bölge üzerindeki hesapların ve gelişmelerin itici gücüdür. Şu sorunun cevabıyla birlikte, bölgedeki tabloyu daha iyi anlayabiliriz. Sadece petrol geliri ile halkına İsviçre ayarında bir hayat standardı sunabilecek olan Irak'ta, sefalet ve şiddete mahkûm olarak yaşayan insanlar kimlerin oyununa kurban gitmişlerdir.

Bugün yaşanan yıkımı ve barış ve huzurdan uzak görünen geleceği, İslâm tarihinin üçüncü ve en sarsıcı yıkımı olarak nitелеmek ve yaşadıklarımızı bu gözle değerlendirmek doğru olmaz mı? Çıkartacağımız sonuç ve bulacağımız çare de tarihten çıkacaktır: Siyasetin değil, devletlerin değil, başka güçlerin değil sadece ve sadece toplumun seferberliği.